

SALIR TÜRKLERİNİN KAYNAKLARI VE SALIR TÜRKÇESİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

Ersin TERES*

ÖZET**

Salırlar 65.000 nüfuslarıyla, Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan dokuz Türk halkından biridir. Nüfusları yüz bin kadar olan bu topluluk hakkında yapılan bilimsel çalışmalar çok da eskilere dayanmamaktadır. XIV. yüzyıldan itibaren değişik tarihi kaynakların kısa kısa bilgiler verdiği Salırlar hakkında ilk düzenli bilgileri aktaran onların yaşadıkları bölgeye giden seyyahlar olmuştur. Rockhill, Potanin gibi seyyahların kaydettiği bilgiler bilim adamlarının ve Türkologlarının da ilgisini çekmiş, XX. yüzyılda Rus, Macar ve Çinli bilim adamları Salırların tarihini ve dilini araştırmaya başlamışlardır. Salırlar hakkında yapılan çalışmalar 1950'li yıllara kadar çok da sistematik bir şekilde yürütülmemiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllardan sonra alan araştırmalarının yapılmasıyla Salırların tarihi, kökenleri ve dilleri konusunda kaydadeğer bilgiler elde edilmiş, bu bilgiler çeşitli yayınlarla bilim alemine duyurulmuştur. İşte bu makalemizde 1890'lı yılların sonunda seyyahların kaleme aldıkları metinlerden başlayarak günümüze kadar Salırlar üzerine yapılmış yayınlara değindik. Birincil kaynaklardan başlayarak, Salırların tarihleri, kültürleri, folklorleri ve dilleri üzerine yapılmış bütün kaynakları aktardık. Çalışmanın sonunda da bu çalışmaların künyelerini verdik.

Anahtar Kelimeler: Türk halkları, Çin'deki Türk halkları, Salırlar, Salır Türkçesi, Seyyahlar.

SOURCES OF SALIR TURKS AND STUDIES ON SALIR TURKISH

ABSTRACT

Salırs, with a population of 65.000, are one of the nine Turkish people who live in the People's Republic of China. The scientific works about Salırs are not too old. Some information about them were inherited from historical sources beginning from the 14th century. Travellers who visited the area where Salırs lived are the ones who gave the first information

* Doç. Dr., İstanbul Üni., Edebiyat Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Böl., ersinteres@gmail.com

** Bu makale "Çindeki Türk Dilleri" Projesi kapsamında hazırlanmıştır. Prof. Dr. Zühal Ölmez tarafından yürütülen "Çindeki Türk Dilleri" Projesi, Mart 2009-Kasım 2010 tarihleri arasında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Proje numarası 108K413'tür.

about them. Some turcologists and scientists are interested in the information conveyed by travellers such as Rockhill, Potanin. In the 20th century, the scientists from Russia, Hungary and China began to search the history and language of Salırs. The works about Salırs were not held down sistematicly until the 50s. After the 40s and 50s, the studies based on fieldworks started. As a result of all these, the considerable information about Salırs' history, origin and language are acquired. These information are announced by various publications. In this study, we deal with the publications about Salırs ranging from 1890s to nowadays. We give information about all sources which are related with Salırs' history, origin, folklor, culture and language. And finally, we give the identity of all these publications.

Key Words: Turkic peoples, Turkic peoples in China, Salır, Salır Turkish, Travellers.

Resim 1: Salır Boyunun Damgası

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan dokuz Türk topluluğundan biri olan Salırlar, gerek kültürel gerekse lehçe özellikleri bakımında oldukça dikkat çekmektedirler. Salırların, Çin Halk Cumhuriyeti'nde en kalabalık olarak yaşadıkları bölge Qīnghǎi (Çinghai) Eyaleti (Qīnghǎi shěng)¹ Xúnhuà (Şün-hua)² Salır Özerk Bölgesi'dir. Bunun dışında Salırlar Xúnhuà (Şün-hua) Otonom Bölgesine komşu olan Hualoñ Huyzu Otonom Nahiyesi'nin Gandu Kasabası'nda, Gansu Eyaleti'nin Çişişen Baven Salır Otonom Bölgesi'nin

¹ Çinghai Eyaleti, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında Tibet platosunda yer alan bir eyalettir. Çince *Qīnghǎi shěng* "yeşil deniz", Salır Türkçesi'nde *Göxdeñiz* "yeşil deniz" biçiminde söylenir. Kuzeybatısında Gansu eyaleti, güneydoğusunda Şičüen eyaleti, kuzeybatısında Şincian Uygur Özerk Bölgesi, güneybatısında da Tibet Özerk Bölgesi yer almaktadır. Eyalette Çince, Moğolca, Tibetçe, Salır Türkçesi konuşulmaktadır. Nüfusunun büyük çoğunluğu Han Çinlileridir. Han Çinlilerinin dışında Huiler (Müslüman Çinliler), Moğollar, Salır Türkleri ve Mongourlar da bu eyalette yaşayan diğer topluluklardır.

² Şün-hua (Xun-hua), Çin Halk Cumhuriyeti'nde Çinghai Eyaletine bağlı özerk bir ilçedir. 2100 km²'lik bir alana sahip olan bu ilçenin nüfusu 2000 yılı sayımına göre, 110.000 kadardır. İlçede Salırlar, Tibetliler, Huiler, Han Çinlileri ve Moğollar yaşamaktadır.

Daheciya Nahiyesi'nde, dağınık olarak Qīnghǎi (Çinghai) Eyaleti'nin Şiniņ Şehri'nde ve bu şehre bağlı Huanņen, Heibéi, Haişi, Hainan Bölgeleri'nde, Gansu Eyaleti'nin Şiyahi Şehri'nde ve Şincian Uygur Özerk Bölgesi'nin (Xīnjiāng Wéiwú'ěr Zìzhìqū)³ Yining (Gulca) Kısmı'nda yaşamlarını sürdürmektedirler (Tenişev 1963: 5-11, Hahn 1988: 235-275; Goodman 2005: 6, Mehmet 2007: 1-2; Ölmez 2009: 436-438; Teres 2010: 80, Teres 2011: 95-96).

Resim 2: Salırların Yaşadığı Çinghai Eyaleti
(<http://en.wikipedia.org/wiki/Qinghai>, 22.10.2012)

Resim 3: Çinghai Eyaletinde Salırların Yaşadığı Şün-Hua Salır Otonom Bölgesi
(http://tr.wikipedia.org/wiki/Şunhua_Salar_Özerk_Bölgesi, 22.10.2012)

³ Diğer adı Doğu Türkistan olan Şincian Uygur Özerk Bölgesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Türk nüfusun en yoğun yaşadığı bölgedir. 1.828.418 km² yüzölçümü olan bölgenin nüfusu 2009 nüfus sayımına göre 21.590.000'dir. Başkenti Ürümqi olan bölgede Yeni Uygur, Kazak, Kırgız, Tatar, Salır Türkleri yaşamaktadır.

1. Salırlardan Bahseden Birinci El Kaynaklar

Türkler hakkında bize ilk bilgileri veren Çin kaynaklarıdır, ancak Salırlar hakkında ilk bilgileri veren Çin kaynakları olmamıştır. Salırlarla ilgili ilk bilgileri Türk kültürüne ait ilk bilgileri de bulduğumuz Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinden elde ederiz. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te Oğuz boylarının ele alındığı bölümde *Salgur* olarak geçen bu boyun Oğuzların beşinci boyu olduğu aktarılmıştır. Yine *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te "boy" maddesi açıklanırken *Salgur* boy adı da geçer.

"boy: Birbirini tanımayan iki adam karşılaştıkları zaman selamlaşsın: boy kim "Sen hangi boydansın, senin soyun hangisi, halkın ne (raht, 'aşıra, kavim)?" der. Öteki cevaplar: Salgur Benim akrabam (raht) Salgur boyudur (kabila)," der ve de benim kitabın başında bahsettiğim boy adlarından (butun) birini söyler. Onlar kabilelerin atalarının özel adlarıdır. Bundan sonra konuşmaya başlarlar ya da uzaklaşırlar; böylelikle her biri diğerinin kabilesini (hizb) tanımış olur" (Dankoff-Kelly 1982: 219).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te *Salur* ya da *Salgur* şeklinde geçen bu boyun adı Oğuz Kağan'ın altı oğlundan biri olan Dağhan'ın büyük oğlu ile başlamıştır. Soyuları Dağhan'a kadar uzanan Salır boyu diğer Oğuz boyları ile birlikte Seyhun ırmağı vadisi, İli, Issık Göl havzalarından ayrılarak Harezmi ve Horasan bölgelerine göç etmişlerdir. Büyük Selçuklu Devletinin Oğuz kabilelerini dağıtma politikası doğrultusunda batıya göç etmeye zorlanan Salırlar Merv taraflarına yerleşerek bugünkü Türkmenlerin bir boyu hâline gelmişlerdir. Salırların kalanları ise Yuan Hanedanlığı döneminde (1370-1424) Semerkant üzerinden Turfan, Gansu ve Doğu Türkistan'a doğru ilerlemiş, bugün Qīnghāi (Çinghai), Yining (Gansu) ve Şinciang (Doğu Türkistan)'da yaşayan Salırların ataları olmuşlardır (Tenişev 1963: 9; Tenişev 1964: 5-11; Yolboldı 1987: 193; Mehmet 2007: 11-13; Ölmez 2009: 436-438; Teres 2010: 80-81).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten sonra Salırlar hakkında bilgi veren en eski kaynaklar Çin kaynaklarıdır. Yuan (1279-1368) dönemine ait kayıtlar bunların en eskileridir. *Yuan Shi*'nin (Yuan Hanedanı Tarihi) 87. ve 200. bölümleri ile *Xin Yuan Shi*'nin (Yeni Yuan Hanedanı Tarihi) 29. bölümü Salırlar ile ilgili pek çok materyali içermektedir. Yine Feng Chengjun'un Çince'ye tercüme edilen *Duo Zhang Menggu Shi* (Duo Zhang Moğol Tarihi) adlı eserinin ekleri arasında da Salırlara ait kayıtlar yer almaktadır (Sarıtaş 2012: 109).

Salırlara ait kayıtlar Ming Hanedanı (1368-1644) döneminde de oldukça fazladır. Bu hanedanın resmi kayıtları olan *Ming Shu*'nın (Ming Hanedanı Tarihi) bazı bölümlerinde Salırların yaşadığı bölgelerdeki askeri faaliyetler ve ekonomik durum hakkında kayıtlar bulunmaktadır. Yine *Ming Shilu* adlı kaynağın 15. ve 121. bölümlerinde Salırlar hakkında özetlenmiş bilgilere rastlanmaktadır. *Da Ming Hui Dian* adlı eserde de Salır toplumunda görülen rütbe sistemi hakkında geniş bilgiler kaydedilmiştir (Saritaş 2012: 110-111).

Ming dönemine yaşamış Zhang Yu'nun *Bian Zheng Kao* adlı eserinin 9. bölümünde Salırların nüfusları, sosyo-ekonomik yapıları ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bu dönemde yaşamış bir başka önemli yazar olan Liu Zhuo'nun kaleme aldığı *He Zhou Zhu* (Hezhou Kayıtları) adlı eserde ise Salırların yaşadığı coğrafi bölge hakkında bilgiler verilmiştir. Ming hanedanı döneminde yazılıp yerel tarih açısından büyük önem arz eden *Gan Ning Qing Shulue* (Gansu ve Çinghai'nin Genel Tarihi) adlı eserde de Salırların Yuan döneminde şimdi yaşadıkları bölgeye göçlerine dair kayıtlar yer almaktadır (Saritaş 2012: 110-111).

Çin kaynakları içerisinde Qing (1644-1911) dönemine ait kayıtlar da önemli bir yere sahiptir. Bunlardan *Salazu Dangan Shuliao* ve *Salazu Shuliao Bianlu*'da Salırlar hakkında önemli miktarda kayıt yer almaktadır. Yine Qing dönemine ait kaynaklardan *Qing Shi Lu*, *Huang Qing Zhu Gong Tu*, *Xun Hua Zhi*'da Salırların geleneklerine, göreneklerine, isyanlarına, göçlerine, politik ve askeri sistemlerine, menşelerine, eğitim durumlarına ve toplumsal durumlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kaynaklar içerisinde Xun Hua Zhi'nin önemli bir yeri vardır. 8 bölümden meydana bu kaynakta Salırların yaşadıkları coğrafi bölge ve çevreden, eğitimlerinden, sosyo-ekonomik yapılarından, nüfuslarından ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir (Saritaş 2012: 111-112).

Minguo dönemine (1912-1949) ait kayıtlarda da Salırlar hakkında yeni bilgiler bulmak mümkündür. Ancak bu kayıtların sayısı beklenildiği kadar fazla değildir. Bu belgeler çoğunlukla yerleşim yerlerine ait bilgilerden, sosyolojik araştırmaların sonuçlarından ve bir takım bilimsel verilerden meydana gelmektedir. Bu kayıtlar arasında *Xin Yuan Shi*, *Qing Shi Gao* ve *Gang Ning Qing Shi Lue* isimli eserler ön plana çıkmaktadır (Saritaş 2012: 112).

XVI. yüzyıla kadar Çin kaynaklarının dışında farklı kaynaklar bulmak mümkün değildir. Edhem Rahimoviç Tenişev, Salırların XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında bizzat kendilerinin kaleme aldıkları elyazması bir Salır Tarihi'nden bahsetse de bu eser şimdiye dek ele geçmemiştir (Tenişev 1963: 9).

Mirza Muhammed Haydar Duġlat'ın 1547 tarihli *Tarih-i Reşîdî*⁴ adlı eseri Salırlar hakkında bilgi edinebildiğimiz bir başka birinci el kaynaktır. Bu eserde bugün Lingxia (Ling-şia) adıyla bilinen *Ho-chou* (Hoço)⁵ *Salar* (Hézhōu bölgesindeki Salarlar) bölgesinde yaşayan Salırlar hakkında çeşitli bilgilere rastlanmaktadır (Durdyev 1998: 342, Saguchi 1968: 229).

Tarih-i Reşîdî'den sonra Salırlar hakkında bilgi veren bir diğer birinci el kaynak 1735 yılında kaleme alınan *Ming shǐ* (Ming Hanedanının Tarihi) adlı tarih kitabıdır. Bu eser, Salırların Hóngwū ülkesinin üçüncü yılında Xúnhuà (Şün-hua)'ya ulaştıklarını (1370 yılına tekabül eder) aktarır (Dwyer 2007: 3). XVIII. yüzyılda derlenen *Xúnhuà tíng zhì* (Şün-hua Altıdaresi Yer Adları Dizini) adlı yer adları dizini ise Salır tarihinden ve Salır toplumundan ayrıntılı olarak bahseden ilk çalışmadır (Tenişev 1964: 5-11; Dwyer 2007: 3).

2. Salırların Tarihi ve Kökenleri Hakkında Yapılan Temel Çalışmalar

Salırlar hakkında yapılan modern çalışmaların tarihi XIX. yüzyılın birinci yarısına kadar götürülebilir. Bu dönemde Rus, Avrupalı ve Amerikalı seyyahlar ve bilim adamları Salırlar üzerine önemli araştırmalar yapmışlardır. Bu seyyah ve bilim adamları arasında N. M. Prejevalski, M. V. Neverov, G. Y. Grum-Grjimaylo, W. W. Rockhill, G. N. Potatin'i saymak mümkündür.

Bu seyyah ve bilim adamlarından W. W. Rockhill ve G. N. Potatin ön plana çıkmışlardır. Ünlü bir sinelog olan W. W. Rockhill, 1891-1892 yıllarında Çin Halk Cumhuriyeti'nde Salırların yerleşim bölgesine ziyaretler gerçekleştirmiştir (Poppe 1953: 438-477; Saguchi 1968: 225-229). Rockhill, "Diary of a Journey Through Mongolia and Tibet in 1891-1892 (1891-1892 Yıllarında Moğolistan ve Tibete Yapılan Bir Yolculuğun Günlüğü" adlı yayınında Salırlardan, Salırların tarihinden, etnografik özelliklerinden ve Salır Türkçesi'nden bahsetmiş, Salırların 1370 yılında Semerkant'tan *Xúnhuà* (Şün-hua)'ya göçleri ile ilgili derlediği anlatıları kaydetmiştir (Poppe 1953: 438-477;

⁴ Bkz.; N. Elias (ed.), *A history of the Moghuls of Central Asia, being the Tarikh-i-Rashidi of Mirza Muhammad Haidar, Dughlât*, (an English version, edited with commentary, notes and map, the translation by E. D. Ross), London, 1898.

⁵ *Ho-chou* (Hoço) adıyla bilinen bu bölge çok eski bir yerleşim yeridir. Turfan bölgesinde kurulan Bozkır Uygur Devleti zamanında (MS 911-1209) kışlık başkent olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda Eski bir Çin şehri olan *Hoço*, Çin kaynaklarında *Kao-çang* adıyla da geçmektedir. Şehrin adı Moğollar devrinde *Hou-chou* (Ateş Kenti) şeklinde de telaffuz edilmiştir. Bu bölgedeki dağlarının renginin kırmızı oluşu şehre bu adın verilmesinde etkili olmuştur. Hoço'nun Türk el yazmalarındaki ismi ise Kara-Hoca'dır. Şehre İdikut şehri de denmiştir. Bunun sebebi bir dönem İdikut ünvanı taşıyan Uygur kağanlarının başkent olması hasebiyle burada oturmuş olmasıdır.

Saguchi 1968: 225-229). Rockhill, günlüğünde Salırlara ait kelime ve deyimleri de aktarmıştır (Poppe 1953: 438-477; Tenişev 1964: 5-11). Rockhill'in aktardığı Salır Türkçesine ait kelimeler arasında şunları sayabiliriz:

- Rock. *aks* “dudak” (Rockhill 1894: 374)
- Rock. *koyé* “koyun” (Rockhill 1894: 374)
- Rock. *kuomeur* “kömür” (Rockhill 1894: 374)
- Rock. *kun* “güneş” (Rockhill 1894: 373)
- Rock. *pireus* “yüz (sayı)” (Rockhill 1894: 373)
- Rock. *pirma* “parmak” (Rockhill 1894: 374)
- Rock. *terna* “tırnak” (Rockhill 1894: 374)
- Rock. *umota* “yumurta” (Rockhill 1894: 374)

G. N. Potanin'in bu bölgede yaptığı geziler sırasında derlediği *Tangutsko-tibetskaya okraina kitaya i tsentral'naya mongoliya* (Tangut-Tibet Sınırları ve Orta Moğolistan) adlı çalışması da Salırlar hakkında bilgi veren ilk eserlerden olması nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmanın önemi Salırlara ait ilk metinlerin, söz ve deyimlerin derlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Potanin bu derlemesinde Kara Uygur ve Salır Türkçelerine ait küçük birer sözlükçeye de yer vermiştir (Poppe 1953: 438-477; Tenişev 1964: 5-11). Potanin'in aktardığı Salırcaya ait kelimeler arasında şunları sayabiliriz:

- Pot. *bahumçi* “bakıcı” (Potanin 1893: 428)
- Pot. *cihmig* “çakmak” (Potanin 1893: 428)
- Pot. *gendiñ* “göbek” (Potanin 1893: 429)
- Pot. *hısırak* “kısırak” (Potanin 1893: 429)
- Pot. *ganciho* “dişi köpek” (Potanin 1893: 430)
- Pot. *oh* “ok” (Potanin 1893: 430)
- Pot. *ikgircah* “semer” (Potanin 1893: 430)
- Pot. *gut* “kurt” (Potanin 1893: 431).

Rockhill ve Potanin'le aynı dönemlerde Salırlar hakkında bilgi veren bir kaynak da A. Poyarkov ve V. Ladygin'in birlikte hazırladıkları ve 1893 yılında “Etnografiçeskoy Obozreniye” dergisinde yayımlanan “Saları. Etnografiçeskiy Oçerk (Salarlar. Etnografik Bir Deneme)” adlı makaledir (Durduev 1998: 325). Poyarkov ve Ladygin küçük bir Salır metni derlemiş, Salırların etnik tarihi hakkında çeşitli bilgiler aktarmıştır. Ona göre Salırların asıl vatanı Orta Asya'dır. Onlar sonradan Orta Asya'dan Tibet bölgesine göç etmişlerdir (Durduev 1998: 325).

Salırlar hakkında 20. yüzyılın başında da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki S. E. Malov'a aittir. Malov, 1910 yılında Çin'e düzenlediği dilbilimsel amaçlı gezi sırasında Salır ve Uygur Türklerini ziyaret etmiş, onlara ait şiir metinleri derlemiştir. Ancak Malov bu metinleri hayatı süresince yayımlayamamıştır. Bu şiirler Malov'un arşivinde bulunmaktadır. Malov'un bu gezilerine dair tek yayımladığı metin bir rapordan ibarettir (Durdyev 1998: 325). Malov'dan sonra Çin Halk Cumhuriyeti'ne gezi düzenleyen bir başka bilim adamı da Takeshi Shibata olmuştur. Shibata, Peking and Sui-yüan'da kalarak Salır göçmenlerinin göç tarihini ve dillerini araştırmıştır. (Poppe 1953: 226). Pelliot ise aynı yıllarda "Notes sur l'histoire de la Horde d'Or, suivi de quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en "ar" (Altı Ordu Tarihi Üzerine Notlar, "ar" ile Biten Bazı Halk Adı ve İsimler Üzerine)" adlı çalışmasını kaleme almış ve bu çalışmada Qīnghǎi (Çinghai) Salırlarının atalarının Guz Türkmenlerin bir parçası olabileceği görüşünü ileri sürmüştür (Pelliot 1950: 198-202).

Salır tarihi ve Salırların kökeni üzerine yapılan çalışmalardan biri de 1968 yılında Japon bilim adamı Toru Saguchi'nin yayımladığı "On the Origin of the Ch'in-Hai Salars (Çinghai Salarlarının Kökeni Üzerine)" adlı makaledir. Salırların köken tarihine ışık tutan çalışmalardan biri olan Saguchi'nin yayını Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisinin 10. sayısında yayımlanmıştır. Saguchi, bu çalışmasında birinci ve ikinci el kaynaklar üzerinden Salırların tarihine ve kökenini aydınlatmaya çalışmış, bunu yaparken de Çin kaynakları başta olmak üzere, Rockhill, Potanin, Pelliot, Shibata, Poppe, Tenişev gibi araştırmacıların görüşlerinden faydalanmıştır (Saguchi 1968: 225-229).

Salırların tarihinden bahseden yayınlar arasında G. F. Andrew'in "The crescent in North-West China (Kuzey Batı Çin'deki Türkler)" başlıklı çalışması da önemli bir yere sahiptir. Andrew, makalesinde Salırların Semerkant'tan *Xūnhuà* (Şün-hua)'ya göçlerini anlatan bir efsaneyi aktarmıştır (Saguchi 1968: 227). Bu efsane daha sonraları Edhem Rahimoviç Tenişev tarafından da kaydedilmiş ve "Salarnigi li-shi (Salarların Tarihi)" adıyla "Salarskiy tekstiy (Salarca Metinler)" adlı yayının içerisinde kaydedilmiştir (Tenişev 1964: 119-125).

1992 yılında Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta Marat Durduyev tarafından yayımlanan "Çin Türkmenleri" adlı eser de Salırlar hakkında yapılan önemli bir çalışmadır. Saadetin Gömeç tarafından 1998 yılında Türkiye Türkçesine aktarılan bu eserde Çin Türkmenleri şeklinde adlandırılan Salırların dağılımı, dilleri ve antropolojik görünüşleri, etnik ve tarihi hikâyeleri, kültürleri,

gelenek ve görenekleri hakkında geniş bilgiler verilmiş, Salır tarihinin kaynakları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır (Durduyev 1998).

3. Salır Türkçesi Hakkında Yapılan Çalışmalar

Salır Türkçesi üzerine yapılan yayınlar ise 1940'lı yılların sonunda başlamıştır. Bu konuda ilk çalışmaları yapanlardan birisi Japon bilim adamı Takeshi Shibata olmuştur. 1949 yılında kaleme aldığı “Seikaisho no Junka no Sararugo ni tsuite (Çinghai, Şün-hua'nın Salar Dili)” makalesi Salır Türkçesi üzerine yapılmış ilk yayınlardan biri olması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir (Saguchi 1968: 225-229). Nicholas Poppe'nin 1953 yılında kaleme aldığı “Remarks on the Salar language (Salar Dili Üzerine Notlar)” adlı makalesi de Salır Türkçesi üzerine yapılmış ilk yayınlar arasındadır. Bu makalesinde Salırlar hakkında daha önce yapılan araştırmalara değinen Poppe, Salır Türkçesinin ses bilgisi üzerinde de durmuştur. Poppe'nin bu yayında kullandığı malzeme Potanin ve Rockhill'in derlediği kelime ve biçimlerdir. Bu kelime ve biçimler üzerinden yorumlarda bulunan Poppe, kendisinden önce Salır Türkçesi hakkında yapılan değerlendirmelere de çeşitli eleştiriler getirmiştir. Örneğin Salır Türkçesini yaptığı sınıflandırma denemesinde *d*-grubuna dahil eden Samoyloviç'e karşı çıkan Poppe, Salır Türkçesini *y*-grubuna dahil etmiştir (Poppe 1953: 438-477).

Salır Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar 1950'li yılların sonuna doğru daha sistematik ve düzenli bir hal almaya başlamış, Salırların Çin Halk Cumhuriyeti içinde yaşadıkları bölgeye yapılan geziler sonucunda toplanan malzeme kullanılarak çeşitli yayınlar yapılmıştır. Rus bilim adamı Edhem Rahimoviç Tenişev, 1957 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nde Salırları ziyaret etmiş, bu bölgede Salır Türklerinden topladığı malzemeyi kullanarak iki önemli eser yayımlamıştır. Tenişev, 1963 yılında yayımladığı “Salarskiy Yazık (Salır Dili)” ve 1964 yılında yayımladığı “Salarskiy Tekstiy (Salırca Metinler)” adlı eserlerinde Salırlardan topladığı tarihi ve edebi malzemeyi aktarmış, Salırların bugün yaşadıkları bölgeye geliş ve orada yerleşme tarihlerini ele almıştır (Tenişev 1963, Tenişev 1964). Tenişev'in bu iki temel eserinin yanında “Stroy Salarskogo Yazıka (Salar Dilinin Yapısı)” adlı bir yayını ve *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* dergisinde Fransızca olarak yayımlanmış “Sur le folklore et la langue de Salars (Salar Dili ve Salar Folklorü Üzerine)” adlı bir makalesi de mevcuttur (Tenişev 1962: 253-272; Tenişev 1963; Tenişev 1964; Tenişev 1976).

1960'lı yıllarda Salırlar ve Salır Türkçesi ile ilgilenen bir kişi de Macar Türkolog Suzanne [Zsuzsa] Kakuk olmuştur. Kakuk, bir süreliğine Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Pekin'de bulunmuş, burada bulunduğu sıralarda Çin

İlimler Akademisi Azınlık Dilleri Enstitüsünde çalışma imkanı bulmuştur. Burada çalışırken enstitüde görevli olarak çalışan ve Salır Türklerinden olan Han Tsin'den metinler derleme fırsatını yakalamıştır. Kakuk'un, Han Tsin'den derlediği metinler arasında masal, bulmaca, şarkı gibi türler dikkat çekmektedir. Kakuk'un çalışmalarında dikkat çeken bir nokta da onun çalışmalarının daha çok halk edebiyatı ile ilgili olmasıdır. O, Salırların kökeni, Salır Türkçesinin geçmişi ve gelişimi gibi konulara girmekten kaçınmıştır. Onun çalışmaları arasında *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* dergisinde yayımladığı “Textes salar (Salarca Metinler)”, “Un vocabulaire salar (Salarcanın Sözcükleri)”, “Sur la phonétique de la langue salare (Salar Dilinin Fonetik Üzerine)” gibi yayınları saymak mümkündür (Kakuk 1961: 95-117; Kakuk 1962: 173-196; Kakuk 1962: 161-172).

Kakuk'un çalışmaları Salır Türkçesi ile ilgili çalışmalar arasında büyük bir öneme sahiptir, ancak malzemenin tek bir Salır'dan derlenmiş olması ve bu kişinin Salırların bugün yaşadığı bölgede değil de bu bölgeden uzakta Pekin'de yaşamış olması derlediği malzemenin güvenilirliğini azaltmaktadır.

Salır Türkçesi üzerine ilk yayınları yapanlardan biri de Kaare Thomsen'dir. *Philologiae Turcicae Fundamenta*'da “Die Sprache der Gelben Uiguren und das Salarische (Sarı Uygurların Dili ve Salarca)” adlı makalesini yayımlayan Thomsen, bu yayınında Salır Türkçesini, Yeni Uygur Türkçesinin bir dialekti olarak görmüştür (Thomsen 1959: 565-568). Thomsen'in bu yayını İlhan Çeneli tarafından Türkiye Türkçesi'ne çevrilerek 1985 yılında *Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı-Belleten*'de yayımlanmıştır. 1968 yılında “Sur la classification de la langue salare (Salar Dilinin Sınıflandırılması Üzerine)” başlıklı bir makale kaleme alan Vladimir Drimba ise Salır Türkçesinin Çağatayca üstkatmanlı bir Oğuz dili olduğunu aktarmıştır (Drimba 1968: 200-213).

Ülkemizde ise Salır Türkçesi ile ilgili yapılan çalışmalar çok eski değildir. Bu çalışmaların ilki Saadet Çağatay'ın *Türk Lehçeleri Örnekleri 2* (Yaşayan Ağız ve Lehçeler) adlı çalışmasının 3. bölümünde yer verdiği “Salar Ağızı”dır (Çağatay 1972: 215-222). 2000'li yıllara kadar bu yayının dışında yalnızca çeviri yayınlar bulunmaktadır.

Salır Türkçesi inceleyen yayınların sayısı 1980'li yıllardan sonra hızla artış göstermiştir. 80'li yılların sonunda Reinhard F. Hahn'ın kaleme aldığı “The Origin and Development of the Salar Language (Salar Dilinin Kökeni ve Gelişimi)” başlıklı makale bu yayınlar arasında öne çıkanlardandır (Hahn 1988: 235-275). 90'lı yıllarda ise Salır Türkçesi üzerine yaptığı araştırma ve yayınlarla Arienne M. Dwyer öne çıkmıştır. Onun 1996 yılında yaptığı doktora

çalışması *Salar Phonology (Salarcanın Sesbilgisi)* bu konudaki önemli çalışmalar arasındadır (Dwyer 2007). Bu çalışma 2007 yılında *Salar: a study in Inner Asian areal contact processes, Part I: Phonology (Salar: İç Asyadaki Bölgesel Etkileşim Süreçleri Üzerine Bir Araştırma, I. Bölüm: Sesbilgisi)* ismiyle yayınlanmıştır (Dwyer 2007). Yine 90'lı yıllarda özellikle İli Salırları ve İli Salır Türkçesi üzerine yaptığı yayınlarla dikkat çeken bir isim de Abdurişid Yakup'tur. Yakup'un *Türk Dilleri Araştırmaları* dergisinde yayımlandığı "A Sample of Oral literature of Xinjiang Salars (Şincian Salarlarının Sözlü Edebiyatına Bir Örnek" adlı makalesi ve Tokyo Üniversitesi yayınları arasından çıkardığı *An İli Salar Vocabulary (İli Salırcasının Sözcükleri)* adlı eseri önemlidir (Yakup 1998: 93-97; Yakup 2002).

Ülkemizde 2000'li yıllarda kıpırdanma gösteren Salırlar ve Salır Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar arasında Gülsün Mehmet'in yayınları dikkat çekmektedir. *Salar Türkçesinin Çekim Morfolojisi* başlıklı doktora tezi ülkemizde Salırlar üzerine yapılan en geniş kapsamlı çalışma niteliğindedir. Mehmet'in ayrıca "Salar Türkçesinde Sıfat-Fiil Bağlayıcılarının Kip-Zaman-Kiplik Potansiyelleri ve Özne Durumu" ve "Salar Sözlü Edebiyatında İki Tür: Sağış ve Orıh Söz" başlıklı makaleleri de mevcuttur (Mehmet 2007; Mehmet 2009: 21-39; Temur, Mehmet 2010: 115-126).

Salırlar hakkında 2000'li yıllardan itibaren çalışma yapan türkologlardan biri de Mehmet Ölmez'dir. Talat Tekin ile yazdıkları *Türk Dilleri Giriş* adlı çalışmada Salırlara kısaca değinen Ölmez, Türkiye'de ilk defa "Salır" ismini de kullanan Türkolog'dur. Daha önceden bilinen "Salar" isminin yerine "Salır" ismini tercih etmiş, bunu da Salırların yaşadıkları bölgenin adını "Salır" şeklinde telaffuz etmelerine dayandırmıştır. Ona göre, Salırlar, *men Salırğa* (~ *salı:ga*) *vargur* (~ *va:gur*) "Ben Salır'a (Xunhua)'ya (Xunhua onları yaşadıkları bölgenin Çince ismidir) gideceğim" derler (Ölmez 2009: 437). Ölmez'in *IV. Uluslar arası Büyük Türk Dili Kurultayı*'nda sunduğu "Oğuzların En Doğudaki Kolu: Salırlar ve Dilleri" başlıklı bildiri de ülkemizde Salırlar üzerine yapılan önemli yayınlardandır (Ölmez 2009: 436-438). Mehmet Ölmez, Zühal Ölmez ile birlikte Salır Türkçesinin de araştırıldığı TÜBİTAK destekli "Çin'deki Türk Dilleri Projesi"ni yürütmüştür. Bu proje kapsamında Çin'deki Türk Dillerinin anlatıldığı bir eser en yakın zamanda yayımlanacaktır. Bu proje ile ilgili olarak bizim de "İli Salır Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde İsim Çekimi", "Case Suffixes in Salir Turkish", "Salır Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Çokluk, İyelik ve Soru Ekleri" başlıklı makalelerimiz yayımlandı (Teres 2010: 79-98; Teres 2011: 142-150; Teres 2011: 113-123).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde Salırlar üzerine yapılan çalışmaların tarihi çok da eski değildir. İlk çalışmaların 1950'li yıllarda başladığını biliyoruz. Yang Di Şin'in hazırlamış olduğu "Salarların Dili ve Geleneklerinin Araştırılması" adlı rapor bu konudaki ilk çalışmalardan biridir. 1950'li yıllarda başlayan çalışmalar 1960'lı yıllarda hız kazanmış, Salırların tarih, dil, edebiyatı ile ilgili makale ve kitaplar yayımlanmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi alan araştırmasına dayanan Lin Lian Yun ve Jianye Han'ın birliktede hazırladıkları "Salar Diline Genel Bir Bakış" adlı makaledir. Yun ve Han sonraları ortak çalışmalarını devam ettirmiş ve 1982 yılında "Salarca Kelime Hazinesine Genel Bir Bakış" adlı çalışmayı yayımlamışlardır (Goodman 2005: 25-28).

Lin Lian Yun, daha sonraları çalışmalarını daha da derinleştirerek "Sala-yu jian zhi (Ana Çizgileriyle Salırca)", "Salar Dilinin Fonetik Özellikleri" ve "Sa-la-han Han-sa-la Zi-hui, Si-cuan Ming-zu chu-ben-shi Cheng-du (Salarca-Çince/Çince-Salarca Sözlük)" adlı çalışmaları kaleme almıştır (Goodman 2005: 25-28). Salır Türkçesi ile ilgili çalışmalara beraber başladıkları Jianye Han ise 1982'de "Salar Dili Cümlelerinin Sınıflandırılması ve Cümle Ögeleri" başlıklı bir makale yayımlamıştır (Mehmet 2007: 4).

Mi Yizhi, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Salırların tarihi, kökenleri, Salırların Çin'deki Müslüman toplum arasındaki yeri gibi konularda yaptığı araştırmalarla tanınmıştır. 1981 yılında yayımladığı "Salazude laiyan he qianxi tanshi (Salırların Kökeninin ve Göçlerinin Araştırılması)", 1982'de kaleme aldığı "Salazude lishi fazhan yu Yisilanjiaode guanxi (Salırların Tarihi Gelişimi ve İslam Arasındaki İlişki)" ve 1986'da yayımladığı "Salazu shi yanjiu (Salar Tarihi Üzerine Araştırmalar)" başlıklı çalışmaları en bilinen yayınlarıdır (Goodman 2005: 25-28).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde yapılan önemli çalışmalardan biri de Nurullah Yolboldı ve Muhebbet Kasım'ın birlikte hazırladıkları *Cungudiki Türkî Tillar* adlı çalışmadır. Yeni Uygur lehçesi ile kaleme alınan bu çalışma 1987 yılında Pekin'de yayımlanmıştır (Yolboldı, Kasım 1987).

Salırların tarihi, kültürleri, dilleri üzerine yapılan çalışmaların yanında Çin Halk Cumhuriyeti'nde Salırların folklorü ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Han Fude, Han Derong'un 1988 yılında yayımladıkları "Salazu Minjian Gushi (Salar Halk Hikâyeleri)" isimli çalışmadır (Goodman 2005: 26). Salır Halk Edebiyatının sözlü ürünleri hakkında değerlendirmelerin ve metin örneklerinin yer aldığı bu çalışma çağdaş Türk lehçelerin halk edebiyatları ile ilgili çalışmalar içinde önemli bir yere sahiptir. Salırların halk edebiyatı hakkında yapılan bir diğer çalışma ise Xue Yi Ma, Cheug Ling Ma'nın birlikte hazırladıkları "Sa-la-zu Feng-su-zhi (Salarların Örf ve Adetleri)" başlıklı

yayıdır. Bu eser Pekin’de Merkezi Milletler Neşriyatı tarafından 1988 yılında yayınlanmıştır (Ma, Ma 1988). Chengjun Ma’nın “Salaer geyao chutan (Salar Şarkıları Üzerine İlk Çalışma)” adlı makalesi de Salır Halk Edebiyat hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır (Goodman 2005: 26). Jianzhong Ma ve Kevin Stuart’ın Salır halk edebiyatı hakkında yaptıkları çalışmalar oldukça kayda değerdir. Salırların göç hikâyesini anlatan “Stone Camels and Clear Springs: the Salar’s Samarkand Origins (Taş Develer ve Berrak Pınarlar: Salarların Semerkant’taki Kökenleri)” başlıklı yayın ve Çin’deki Müslüman Salır toplumunun halk edebiyatına değinilen “The Folklore of China Islamic Salar Nationality (Çindeki Müslüman Salar Toplumunun Folklorü)” başlıklı çalışma Salır halk edebiyatı metinlerinin yazıya geçirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (Goodman 2005: 27). Abdurrişid Yakup’un Şincian Üniversitesi dergisinde yayımlanan “Xinjiang Salayu Jiegou Tedain Shixi (Şinciang Salırcanın Yapısal Özellikleri Üzerine İlk Değerlendirme)” başlıklı makalesi de İli Salır Türkçesinin yapısal özellikleri hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemli bir çalışmadır (Yakup 1997: 93-97).

4. Salırlar ve Salır Türkçesi Bibliyografyası

4.1. Basılı Kaynaklar

1893

Grigory Nikolayaevich POTANIN, *Tangutsko-tibetskaya okraina kitaya i tsentral’naya mongoliya*, (Tangut-Tibet Sınırları ve Orta Moğolistan), C. 1-2, St. Petersburg 1893, *Sobranie Slov Salarskago Nareçiya*, the new edition, Moskva 1950, s. 426-434.

A. POYARKOV, V. LADYGİN, “Salari. Etnografiçeskiy Oçerk (Salarlar. Etnografik Bir Deneme)”, *Etnografiçeskoy Obozreniye*, C. 16, S. 1, Moskova 1893, s. 1-43.

1894

William Woodville ROCKHILL, *Diary of a Journey Through Mongolia and Tibet in 1891-1892 (1891-1892 Yıllarında Moğolistan ve Tibete Yapılan Bir Yolculuğun Günlüğü)*, Washington 1894.

1912

Sergey Efimoviç MALOV, “Otçyot o Puteşestvii k Uyguram i Salaram (Uygur ve Salarlara Yapılan Seyahat Hakkında Rapor)”, *İzvestiya Russkogo Komiteta Dlya İzuçeniya Sredney İ Vostoçnoy Azii*, C. 2, S. 11, St. Petersburg 1912, s. 94-99.

1935

Abbot Low MOFFAT, “Salar Muhammedans (Salar Müslümanları)”, *The Geographical Journal*, C. 85, S. 6, London 1935, s. 525-530.

1946

Takeshi SHİBATA, “Seikaishō no Junka no Sarârugo ni tsuite (Şün-hua, Çinghai Salar Dili Üzerine)”, *The Tôyōgo Kenkyū*, C. 1, Tokyo 1946, s. 23-44.

1950

Paul PELLİOT, *Notes sur l’histoire de la Horde d’Or, suivi de quelques noms turcs d’hommes et de peuples finissant en “ar” (Altı Ordu Tarihi Üzerine Notlar, “ar” ile Biten Bazı Halk Adı ve İsimler Üzerine)*, Paris 1950.

1953

Nicholas POPPE, “Remarks on the Salar Language (Salar Dili Üzerine Notlar)”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 16, S. 3-4, Boston 1953, s. 438-477.

1959

Kaare THOMSEN, “Die Sprache der Gelben Uiguren und das Salarische (Sarı Uygurların Dili ve Salarlarca)”, Deny, Jean et al (eds.) *Philologiae Turcicae Fundamenta*, C. 1, Wiesbaden 1959, s. 565-568.

1961

Suzanne [Zsuzsa] KAKUK, “Textes salar (Salarca Metinler)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 13, S. 1-2, Budapest 1961, s. 95-117.

1962

Suzanne [Zsuzsa] KAKUK, “Un vocabulaire salar (Salarcanın Sözcükleri)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 15, S. 2, Budapest 1962, s. 173-196.

Suzanne [Zsuzsa] KAKUK, “Sur la phonétique de la langue salare (Salar Dilinin Fonetikası Üzerine)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 15, S. 1-2, Budapest 1962, s. 161-172.

Edhem Rahimoviç TENİŞEV, “Sur le folklore et la langue de Salars (Salar Dili ve Folklorü Üzerine)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 15, S. 3, Budapest 1962, s. 253-272.

Lianyun LİN, Jianye HAN, “Salayu Gaikuang (Salar Dili Üzerine Bir Araştırma)”, *Zhongguo Yuwen*, C. 11, 1962, s. 517-528.

1963

Edhem Rahimoviç TENİŞEV, *Salarskiy Yazık (Salar Dili)*, Moskva 1963.

1964

Edhem Rahimoviç TENİŞEV, *Salarskiy Tekstiy (Salarca Metinler)*, Moskva 1964.

Josef TRİPPNER, “Die Salaren, ihre ersten Glaubenssteitigkeiten und ihr Aufstand 1781 (Salarlar, İlk İnanç Ayrılıkları ve 1781’deki İsyamları)”, *Central Asiatic Journal*, C. 9, S. 4, Wiesbaden 1964, s. 240-276.

1968

Vladimir DRİMBA, “Sur la classification de la langue salare (Salar Dilinin Sınıflandırılması Üzerine)”, *Ural Altaische Jahrbücher*, C. 40, Wiesbaden 1968. s. 200-213.

Toru SAGUCHİ, “On the Origin of the Ch’in-Hai Salars (Çinghai Salarlarının Kökenleri Hakkında)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Ankara 1968, s. 225-229.

1970

Edhem Rahimoviç TENİŞEV, “Zametki a Salarskoy Leksike (Salarcanın Sözvarlığı Üzerine Notlar)”, *Voprosı Türkologiy*, 1970, s. 165-171.

1972

Saadet ÇAĞATAY, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

1976

Edhem Rahimoviç TENİŞEV, *Stroy Salarskogo Yazıka (Salar Dilinin Yapısı)*, Nauka, Moskva 1976.

1977

Edhem Rahimoviç TENİŞEV, “Otrıvok iz <<istorii salarov>> (Salar Tarihinden Bir Parça)”, *Eurasia Nostratica, Festschrift für Karl Heinrich Menges*, Wiesbaden 1977 s. 237-248.

1979

Lianyun LİN, “Salayu Yuguyu Fenlei Wenti Zhiyi (Salarca ve Sarı Uygurcanın Sınıflandırılması Üzerine Bir Sorgulama)”, *Minzu Yuwen*, C. 1, 1979, s. 517-528.

1981

Yizhi MI, “Salazude lai yuan he qianxi tanshi (Salırların Kökeninin ve Göçlerinin Araştırılması)”, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, S. 3, Çinghai 1981.

1982

Jianye HAN, “Tan Salayu de Xinci Shuyu” (Salarca’daki Yeni Kelime ve Terimler Üzerine), *Qinghai Minzu Xueyuan Xuebao*, C. 1. Çinghai 1982. s. 68-76.

Yizhi MI, “Salazude lishi fazhan yu Yisilanjiaode guanxi (Salarların Tarihi Gelişim ve İslam Arasındaki İlişki)”, *Qinghai shehui kexue*, Çinghai 1982.

1983

Qingwei YE, “Yisilanjiao yu Salazu fengsu xiguan (İslam ve Salar Gelenekleri)”, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, C. 2, Çinghai, 1983, s. 71-75.

Jianye HAN, “Salayu Juzi Fenlei (Salarca Cümlelerin Sınıflandırılması)”, *Qinghai Minzu Xueyuan Xuebao*, C. 1. Çinghai 1983, s. 68-76.

1984

Malu YOUSOUFU, “Jianlun Salazu minjian wenxue yu yuyanxuede guanxi (Salarların Edebiyatı ve Dili Arasındaki İlişki Konulu Tartışmaya Giriş)”, *Qinghai minzu xueyuan xuebao*, C. 1, Çinghai 1984, s. 63-65.

1985

Lianyun LİN, *Sala-yu jian zhi (Ana Çizgileriyle Salarca)*, Pekin 1985.

1986

Yizhi MI, “Salazu shi yanjiu (Salar Tarihi Üzerine Araştırmalar)”, *Qinghai difang minzushi yanjiu wenxuan*, C. 1, Çinghai 1986, s. 287-350.

Lianyun LİN, “Salayu Yuyin Tedian (Salarcanın Fonetik Özellikleri)”, *Minzu Yuwen*, C. 6, 1986, s. 47-55.

1987

Cui-yi WEI, “The Turkic-Speaking Minorities in China (Çin’de Türk Dili Konuşan Azınlıklar)”, *Materialia Turcica*, C. 11, Bochum 1987.

Nurulla YOLBOLDI, Muhebbet KASIM, *Cungudiki Türkî Tillar*, Pekin 1987.

1988

Reinhard F. HAHN, “The Origin and Development of the Salar Language (Salar Dilinin Kökeni ve Gelişimi)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 42, Budapest 1988, s. 235-275.

Han FUDE, Han DERONG, *Salazu Minjian Gushi (Salar Halk Hikâyeleri)*, Xunhua 1988.

Yaunfang CHEN, Xianshen FAN, *Salazu [Salar] (Salarlar)*, Minzu Chubanshe, Beijing 1988.

A. REŞETOV, “Saları (Salarlar)”, *Narodı Mira. İstoriko-etnografiçeskiy Spravoçnik*, Moskova 1988, s. 390.

Abdurrişid YAKUP, “Şinjangdiki Salarlarnı Qısqıçe Tonuştırıuş”, *Şinciang Tezkirisi*, C. 3-4, Şinciang 1988, s. 42-44.

1989

Xue Yi MA, Cheug Ling MA, *Sa-la-zu Feng-su -zhi (Salarların Örf ve Adetleri)*, Merkezi Milletler Neşriyatı, Pekin 1989.

Xiangru ZHAO, Reinhard F. HAHN, “The Ili Turk People and Their Language (İli Türk Halkları ve Onları Dilleri)”, *Central Asiatic Journal*, C. 33, Wiesbaden 1989, s. 259-289.

Jianye HAN, “Cong Wenxian Ziliao Kan Salayu de Fazhan Bianhua (Belgelerden Yola Çıkarak Salarların Gelişimini Gözleme)”, *Xibei Minzu Yanjiu*, C. 2, Çinghai 1989, s. 173-182.

1990

Xuwei LI, Kevin STUART, “The Xunhua Sala (Şün-hua Salarları)”, *Asian Folklore Studies*, C. 49, S.1, Japan 1990, 39-52.

Geng SHİMİN, “Turk Languages in China and Their Studies (Çin’deki Türk Dilleri ve Onlar Üzerine Yapılan Çalışmalar)”, *Central Asia File*, C. 10, 1990, s.13.

Yizhi MI, *Salazu Shihui Zhengzhu Shu (Salarların Sosyo-Politik Tarihi)*, Huanghe Kültür Yayınevi, Hongkong 1990.

1992

Lin Lian YUN, *Sa-la-han Han-sa-la Zi-hui*, Si-cuan Ming-zu chu-ben-shi, Cheng-du (Salarca-Çince/Çince-Salarca Sözlük), Pekin 1992.

Chengjun MA, “Salaer geyao chutan (Salar Şarkıları Üzerine İlk Çalışma)”, *Qinghai minzuyanjiu*, C. 1, Çinghai 1992, s. 82-88.

Marat DURDUYEV, “Çin Türkmenleri”, (Çev. Saadettin Gömeç), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 30, Ankara 1998, s. 319-364.

Chengjun MA, “Salazu wenxue chuyi (Salar Edebiyatı Üzerine İlk Tartışma)”, *Minzu wenxue yanjiu*, C. 2, Çinghai 1992, s. 81-84.

Chengjun MA, “Shilun Qinghai Yisilanjiao wenhuaquan (Çinghai’deki İslami Kültür Üzerine Bir Tartışma)”, *Qinghai shehui kexue*, C. 5, Çinghai 1992, s. 95-101.

1993

Quanlin MA, Wanxiang MA, Zhicheng MA, *Salar Language Materials (Salar Dili Materyalleri)*, edited by Kevin Stuart, Sino-Platonic Papers, C. 43, Pennsylvania 1993.

Xin WEI, “Tusu Zhidu (Tusu Sistemi)”, *Qinghai Minzu Yanjiu*, S. 3, 1993.

Xian XIAO, “Sala Dongqian (Salarların Doğuya Göçleri)”, *Qinghai Minzu Yanjiu*, S. 1, 1993.

1994

Yuan-Xin WANG, *Çindeki Türk Dialektleri Araştırma Tarihi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Arinne DWYER, “The Salars of China (Çin’deki Salarlar)”, *Uppsala Multiethnic Papers*, C. 32, Uppsala 1994.

Shengde MA, “Cong duiyi aoyinade xiaoshi kan Salazu yishu fazhan huanmande yuanyin (Deve Dansının Kaybolması Açısından Salar Sanatının Gelişimi Üzerine Bir Analiz)”, *Zhongguo Salazu (Çinin Salarları)*, C. 1, Çinghai 1994, s. 64-67.

1996

Jianzhong MA, Kevin STUART, “Stone Camels and Clear Springs The Salar’s Samarkand Origins (Taş Develer ve Berrak Pınarlar: Salarların Semerkant’taki Kökenleri)”, *Asian Folklore Studies*, C. 55, Japan 1996, s. 287-298.

Arienne M. DWYER, *Salar Phonology (Salarcanın Sesbilgisi)*, Washington Üniversitesi, Washington 1996, (Yayımlanmış Doktora Tezi).

1997

Edhem Rahimoviç TENİŞEV, *Salarskiy Yazık (Salar Dili), Yazıkı Mira: Tyurkskiy Yazıkı*, Moskva 1997.

Shiliang CHENG (ed.), *Tujue Bijiao Yuyan-xue (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Bir Çalışması)*”, *Xinjiang Peoples Press*, Ürümçi 1997.

Abdurrişid YAKUP, “Xinjiang Salayu Jiegou Tedain Shixi (Şinciang Salırcasının Yapısal Özellikleri Üzerine İlk Değerlendirme)”, *Journal of Xinjiang University*, C. 25, S. 1, 1997, s. 93-97.

1998

Hendrik BOESCHOTEN, “The Speakers of Turkic Languages (Türk Dillerini Konuşanlar)”, *The Turkic Languages*, London and Newyork, 1998.

Arienne M. DWYER, “The Turkic strata of Salar: An Oghuz in Chaghatay clothes? (Salarların Türk Tabakası: Çağatay Giysili Bir Oğuz mu?)”, *Turkic Languages*, C. 2, Wiesbaden 1998, s. 49-83.

Reinhard F. HAHN, “Yellow Uyghur and Salar (Sarı Uyghur ve Salarlar)”, Lars Johanson and Éva Á. Csató (eds.), *The Turkic Languages*, Routledge, London and New York 1998, s. 397-402.

Claus SCHÖNIG, “A New Attempt to Classify the Turkic Languages (Türk Dillerinin Sınıflandırılması Üzerine Yeni Bir Deneme)”, *Turkic Languages*, C. 1-2, Wiesbaden 1997, s. 117-133, C. 3, s. 130-151.

Abdurishid YAKUP, “A Sample of Oral Literature of Xinjiang Salars (Şincian Salarlarının Sözlü Edebiyatına Bir Örnek)”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 8, İstanbul 1998, s. 49-72.

1999

Deyan HAN, “The Salar *Khazui* System (Salar *Hazui* Sistemi)”, *Central Asiatic Journal*, C. 43, S. 2, Wiesbaden 1999, s. 204.

Wei MA, Jianzhong MA, Kevin STUART, “The Xunhua Salar Wedding (Şünhua Salarlarında Evlenme)”, *Asian Folklore Studies*, C. 58, Japan 1999, s. 31-76.

2000

Arienne M. DWYER, “Direct and Indirect Experience in Salar (Salarlar Üzerine Doğrudan ve Dolaylı Deneyim)”, ed. Lars Johanson, Bo Utas, *Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*, Mouton de Gruyter 2000, s. 45-59.

2001

Wei MA, Jianzhong MA, Kevin STUART, *The Folklore of China Islamic Salar Nationality (Çindeki Müslüman Salar Toplumunun Folklorü)*, The Edwin Mellen Press, Chinese Studies, C. 15, Lewiston 2001.

Zailun MÜNEVVER, “Salazu de Zuyuan Yu Xingcheng Wenti (Salarların Menşei ve Oluşum Sorununa Dair)”, *Zhongyang Minzu Daxue Xuebao*, S. 6, 2001.

2002

Abdurishid YAKUP, *An Ili Salar Vocabulary (İli Salırcasının Sözcükleri)*, Tokyo University Press, Tokyo 2002.

2003

Talat TEKİN, Mehmet ÖLMEZ, *Türk Dilleri Giriş*, İstanbul 2003.

2004

Shuhui LI, “Salazu Xianmin Dongqian Lishi Kaobian (Salarların Atalarının Doğuya Göçmeden Önceki Tarihlerine İlişkin Tartışmalar Hakkında)”, *Gansu Minzu Yanjiu*, S. 2, 2004.

2005

S. David GOODMAN, “Exiled by Definition: The Salar of Northwest China (Tanım Gereği Sürülmüş: Kuzeybatı Çin’in Salarları)”, *Portal Journal of Multidisciplinary International Studies*, C. 2, S. 1, January 2005.

S. David GOODMAN, “Exiled by Definition: The Salar and Economic Activism in Northwest China (Tanım Gereği Sürülmüş: Salarlar ve Kuzeybatı Çin’deki Ekonomik Etkinlik)”, *Asian Studies Review*, C. 29, Routledge 2005, s. 325-343.

2007

Arienne M. DWYER, *Salar: A study in Inner Asian Areal Contact Processes, Part I: Phonology (Salar: İç Asyadaki Bölgesel Etkileşim Süreçleri Üzerine Bir Çalışma, 1. Bölüm: Sesbilgisi)*, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2007.

Gülsün MEHMET, “Yeterlilik Kategorisi ve Salar Türkçesindeki Görünümü”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 3, Ankara 2007, s. 80-90.

Gülsün MEHMET, *Salar Türkçesinin Çekim Morfolojisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Hans NUGTEREN, “Oghuz and non-Oghuz lexemes in Salar”, ed. Hendrik Boeschoten, H. Stein, Einheit und Vielfalt in der türkischen Welt. Materialien der 5. Deutschen Türkologenkonzferenz Universität Mainz, 4.-7. Oktober 2002, *Turcologica* 69, Wiesbaden 2009, s. 171-181.

Mehmet ÖLMEZ, “Oğuzların En Doğudaki Kolu: Salırlar ve Dilleri”, *IV. Uluslar arası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiri Kitabı*, Ankara 2009, s. 436-438.

Gülsün MEHMET, “Salar Türkçesinde Sıfat-Fiil Bağlayıcılarının Kip-Zaman-Kiplik Potansiyelleri ve Özne Durumu”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 4, Ankara 2009, s. 21-39.

2008

Jian Shi Salazu (Salarların Kısa Tarihi), Minzu Yayınevi, Pekin 2008.

2010

Nezir TEMUR, Gülsün MEHMET, “Salar Sözlü Edebiyatında İki Tür: Sağış ve Orıh Söz”, *Milli Folklor*, S. 86, Ankara 2010, s. 115-126.

Ersin TERES, “Case Suffixes in Salir Turkish (Salar Türkçesinde Hal Ekleri)”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 24, Konya 2010, s. 79-98.

Wei JIA, Chenling Lİ, “Xinjiang Salazu Lishi Qiantu Yu Wenhua Bianqian Yanjiu (Doğu Türkistan Salarlarının Tarihi Göçleri ve Kültürlerinin Değişimine Dair Araştırmalar)”, *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao*, S. 12, 2010.

2011

Ersin TERES, “İli Salar Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde İsim Çekimi”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, Ordu 2011, s. 142-150.

Ersin TERES, “Salar Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Çokluk, İyelik ve Soru Ekleri”, *Folklor-Edebiyat Dergisi*, C. 17, S. 66, Ankara 2011, s. 113-123.

2012

Eyüp SARITAŞ, “Salar Türklerinin Menşei Tarihi Kaynakları ve Göçleri Hakkında Kısa Bir İnceleme”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 10, İstanbul 2012, s. 107-116.

4.2. İnternet Kaynakları

www.mpi.nl/DOBES/projects/salar/salar.pdf.

<http://epress.lib.uts.edu.au/journals/portal/splash/>

<http://www.salar.advocate.net/profile.htm>.

<http://www.chinatown-online.co.uk/pages/culture/ethnic/salar.html>

<http://www.travelchinaguide.com/intro/nationality/salar/>

<http://www.largeformatcomputing.com/resource/turkic/salar.htm>

<http://www.paulnoll.com/China/Minorities/min-Salar.html>

<http://www.china.org.cn/e-groups/shaoshu/shao-2-salar.htm>

KAYNAKLAR

ÇAĞATAY, Saadet, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

DANKOFF, Robert, [with James Kelly], *Mahmud al-Kaşyari Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luḡāt at-Turk)*. (Edited and translated with introduction and indices by R. Dankoff in collaboration with James Kelly), Part I, Harvard University, Duxbury, 1982.

DRİMBA, Vladimir, “Sur la classification de la langue salare (Salar Dilinin Sınıflandırılması Üzerine)”, *Ural Altaische Jahrbücher*, C. 40, Wiesbaden 1968, s. 200-213.

DURDUYEV, Marat, “Çin Türkmenleri”, (Çev. Saadettin Gömeç), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 30, Ankara, 1998, s. 319-364.

DWYER, Arienne M., *Salar: A Study in Inner Asian Areal Contact Processes, Part I: Phonology (Salar: İç Asyadaki Bölgesel Etkileşim Süreçleri Üzerine Bir Araştırma, 1. Bölüm: Sesbilgisi)*, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2007.

GOODMAN, S. David, “Exiled by Definition: The Salar of Northwest China (Tanım Gereği Sürülmüş: Kuzeypbatı Çin’in Salarları)”, *Portal Journal of Multidisciplinary International Studies*, C. 2, S. 1, January 2005. <http://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/portal/article/view/83/51>.

HAHN, Reinhard F., “The Origin and Development of the Salar Language (Salar Dilinin Kökeni ve Gelişimi)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 42, Budapest, 1988, s. 235-275.

KAKUK, Suzanne [Zsuzsa], “Textes Salar (Salarca Metinler)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 13, S. 1-2, Budapest 1961, s. 95-117.

KAKUK, Suzanne [Zsuzsa], “Un Vocabulaire Salar (Salarcanın Sözvarlığı)”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 15, S. 2, Budapest 1962, s. 173-196.

MEHMET, Gülsün, *Salar Türkçesinin Çekim Morfolojisi*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007,

ÖLMEZ, Mehmet, “Oğuzların En Doğudaki Kolu: Sahlrlar ve Dilleri”, *IV. Uluslar arası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiri Kitabı*, Ankara, 2009, s. 436-438.

PELLIOT, Paul, *Notes sur l’histoire de la Horde d’Or, suivi de quelques noms turcs d’hommes et de peuples finissant en “ar” (Altı Ordu Tarihi Üzerine Notlar, “ar” ile Biten Bazı Halk Adı ve İsimler Üzerine)*, Paris, 1950.

POPPE, Nicholas, “Remarks on the Salar language (Salar Dili Üzerine Notlar)”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 16, S. 3-4, Boston, 1953, s. 438-477.

SAGUCHİ, Toru, “On the Origin of the Ch’in-Hai Salars (Çinghai Salarlarının Kökeni Üzerine)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Ankara 1968, s. 225-229.

SARITAŞ, Eyüp, “Salar Türklerinin Menşei Tarihi Kaynakları ve Göçleri Hakkında Kısa Bir İnceleme”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 10, İstanbul 2012, s. 107-116.

TENİŞEV, Edhem Rahimoviç, “Sur le folklore et la langue de Salars ”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 15, S. 3, Budapest 1962, s. 253-272.

TENİŞEV, Edhem Rahimoviç, *Salarskiy Yazık (Salar Dili)*, Moskva, 1963.

TENİŞEV, Edhem Rahimoviç, *Salarskiy Tekstiy (Salarca Metinler)*, Moskva, 1964.

TENİŞEV, Edhem Rahimoviç, *Stroy Salaraskogo Yazıka (Salar Dilinin Yapısı)*, Nauka, Moskva 1976.

TERES, Ersin, “İli Salır Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde İsim Çekimi”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, Ordu 2011, s. 142-150.

TERES, Ersin, “Case Suffixes in Salir Turkish (Salır Türkçesinde Hal Ekleri)”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 24, Konya 2010, s. 79-98.

TERES, Ersin, “Salır Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Çokluk, İyelik ve Soru Ekleri”, *Folklor-Edebiyat Dergisi*, C. 17, S. 66, Ankara, 2011, s. 113-123.

THOMSEN, Kaare, “Die Sprache der Gelben Uiguren und das Salarische”, Deny, Jean et al (eds.), *Philologiae Turcicae Fundamenta*, C. 1, Wiesbaden 1959, s. 565-568, (Çev. İlhan ÇENELİ), “Sarı Uygurların Dili ve Salarca”, *Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1985*, Ankara, 1989, s. 191-197.

YAKUP, Abdurişid, “A Sample of Oral Literature of Xinjiang Salars (Şincian Salarlarının Sözlü Edebiyatına Bir Örnek)”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 8, İstanbul 1998, s. 49-72.

YAKUP, Abdurişid, *An Ili Salar Vocabulary (İli Salırcasının Sözcük Varlığı)*, Tokyo University Press, Tokyo, 2002.

YOLBOLDI, Nurulla, KASIM, Muhebbet, *Cuᅡgudiki Türkî Tillar*, Pekin 1987.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Qinghai>, 22.10.2012.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Şunhua_Salar_Özerk_Bölgesi, 22.10.2012.